

Откъси от писмата на един български лекар през 1854 г.

Николай Чернокожев

Auszüge aus den Briefen eines bulgarischen Arzt im Jahre 1854

Nikolay Chernokozhev

Die Vorliegende Berichte werden zum ersten Mal in bulgarischer Sprache übersetzt. Sie wurden im „Deutschen Museum“ (1854) veröffentlicht, sind aber nicht in dem Teil „Anonyme Werke“ aus dem Buch: Dr. N. Mikhoff. Bulgarien und sterben Bulgaren im Urteil des Auslandes. II Werke in deutscher Sprache. Sofia: Staatsdruckerei. 1929, erwähnt. Die Texte sind Auszüge aus Briefen eines bulgarischen Arztes, der Medizin in Wien studierte hatte und die politische und intellektuelle Herausforderung übernommen hat und seine Pflicht erfüllt die Ereignisse auf dem Balkan sowie den Wurzeln, Gründe und Modellierung, als auch die Instrumentalisierung, von bestimmten Medienbildern der russischen Politik für die deutschsprachige Öffentlichkeit zu erleuchten.

Keywords: Europa, Walachei, Russland, Medien, Reisen, Kriege, Bulgaren, Unterdrückung, Freiheit.

През 1854 г. в издаваното от Роберт Пруц списание „Deutsches Museum. Zeitschrift für Literatur, Kunst und öffentliches Leben“ – „Немски музей. Списание за литература, изкуство и обществен живот“ - са публикувани три материала, свързани с България, като първият и третият са уговорени - „из писмото на един български лекар“, а вторият - „из писмото на един лекар от България“. Те са в кн. 17 от 20. 04; в кн. 25 от 15. 06 и в кн. 47 от 16. 11., а поставените от редакцията заглавия фиксират като тематични центрове съответно: „Настроението в България“, „Една дума за приятелството към турците“ и „Г-н фон Демидов и дунавските княжества“.

При поместването на второто и третото писмо има съответни препратки към предишните публикации, а още в първия текст става ясно, че авторът делегира на своя кореспондент права – последният по своя преценка да публикува интересните за читателите на „Немски музей“ части от писмата.

Тук неизбежно възниква въпросът кой е авторът на тези писма – български лекар, учил медицина във Виена (за това става дума в първото писмо) и практикуващ вероятно в някой от дунавските градове. На този въпрос сега

засега не мога да дам отговор.

Друг въпрос е несъмнено свързан с пътя, по който тези писма стигат до редакцията на „Deutsches Museum” - дали получателят им ги препредава, за да бъдат направени извлечения, или самият получател е човек от редакцията.

Роберт Пруц не е медик по образование, а неговият партньор в издаването на „Deutsches Museum” от 1851 г. Вилхелм Волфзон започва да следва медицина през 1837 г., но в Лайпциг.

От гледна точка на представянето на автора на писмата следва да се спомене, че самото словосъчетание „ein bulgarischer Arzt“, което буквално означава „български лекар“, все пак може да бъде преведено и като „лекар от България“, както е случаят с второто писмо, а защо не и като „лекар-българин“. А както става ясно от извлеченията от писмата, лекарят е от България и е българин. Премълчаването на името от своя страна може да е продиктувано от желание да бъде опазен написаният писмото от санкции от страна на османските власти или от руските военни управители, заради изразената в текстовете позиция. И макар в писмата да не се съдържа никаква стратегическа информация, възможно е и е много вероятно всяко писмо да заобикаля военновременната цензура, т.е. да е напуснало долния Дунав нелегално, което също е нарушение на някакъв регламент и може да има своите последици.

И тъй като се подчертава, че настроенята в Българско са описани чрез „из”-вадки от писмо на един лекар, то неизбежно се стига до следващия въпрос: за какво си пишат двама лекари или двама отколешни състуденти по медицина, какво може да бъде реконструирано въз основа на наличните публикувани откъслечи и какви образи на кореспондентите оформя написаното?

А те двамата споделят миналите и сегашните свои светове, съпоставят, в и извън кадър, визиите от своята младост и настоящето положение, описват общата картина на свят, нуждаещ се от диагностициране. Но в писането им няма професионални медицински акценти - например за развитието на медицината, за състоянието на човешкото здраве в Османската империя, епидемиите, за които иначе се съобщава периодично в различни журналистически материали и т.н.

Така че кореспондентите са лекари, без да извеждат на преден план, без да оголват професионалната си идентичност.

В този смисъл могат да изникнат и други въпроси като този за автентичността на писмата и усъмняването в нея, разполагането ѝ в сектора на проблематизирането. Именно в секторите на усъмняване следва да се положат текстовете, за да се опишат техните характеристики, тъй като заявените като (откъси от) писма публикации, може да бъдат мислени като играещи с или разиграващи параметри на епистоларния формат: обръщение, общо

минало и спомени за него, които са уплътнявали някакъв общ визионерски, интимен свят. Текстовете обаче са и не-писма, а политически анализи, които се удържат между говоренето „оттам”, от Балканите, и духовната принадлежност на пишещия към западния свят, текстовете са наиндивидуални, моделиращи високи обществени полагания на ценностно позициониране на описваните картини.

От тази гледна точка мисленето за себе си (на автора на писмото) е в известна степен типологически сходно, дори идентично с някои писма на Нешо Бончев. За пример може да бъде взето негово писмо до Марин Дринов:

Пловдив, 1869, юль 1-и

Друже!

Вчера стигнах тука и днес после обяд излязвам за в Самоков и Рилски манастир, оттам ща в село. Поспеши отговор на это мое письмо и на то, которое я писал тебе из Русчука. Долгое странствование, множество новых впечатлений, незнойства и неудобства, безсонницы и тому подобные вещи притупило немного во мне зоркость и наблюдательность, так что я не в состоянии тебе сообщить ничего фотографически верного. Я ужнулся до ушей, нет, до маковки моей головы в новый доселе мне неизвестный мир, называемый Ориентом, и в этом мире покуда ни к чему не могу привыкнуть. Душа жаждет туда, туда, где сосна растет. Здесь душно мне, дуца моя Митя. Ты себе и вообразить не можешь как угнетен здесь человек, как все тебя подвляет и не дает тебе свободно дышать. Но я брошу этот эгический тон, а скажу тебе кратко о дел ...”¹⁷

Сравняването на заявените в текстовете нагласи може да доведе до интересно наблюдение, което не е сред целите на настоящото съобщение. И в двата случая се пише на чужд език, но от българин, живеещ или намиращ се в България.

Макар и безименен, авторът на писмата се проявява не само като блестящ анализатор, но и като интелектуалец-визионер, човек, изповядващ хуманните ценности. А за убедителността на написаното несъмнено немалка роля има и авторитетът му на лекар.

Тук може да се види един друг проблем, свързан с особеностите, с отличаването на лекарското писане при създаване на пътепис или политически анализ, тъй като лекари задължително придружават в техните пътувания високопоставени особи и често споделят своите впечатления от пътувания на Балканите.

Като текстове с различна степен на представителност могат да бъдат посочени: страниците от 121 до 142, посветени на българските места в книгата

¹⁷ Бончев, Н. Съчинения. София: Български писател, 1983, 335. [Bonchev, N. Sachineniya. Sofia: Balgarski pisatel, 1983, 335].

на лекаря в руската армия, брат на Хайнрих Хайне, Максимилиан Хайне „Картини от Турция“¹⁸; лекар е и Карл Вуцер, който отделя около 70 страници на България и българите в своята книга „Пътуване в европейския Ориент и в част от западна Азия ...“¹⁹; интересен е пътеписът на Петер фон Старо – лекар, практикуващ в Букурещ, публикуван в „Illustrierte Welt“ през 1866 г; медицински образован е и Ами Буе, чиято книга за европейска Турция е издадена в немски превод през 1889. Това несъмнено не са единствените имена на лекари, оставили свои пътни бележки. Но и особеностите на лекарското писане и описване не са в центъра на вниманието ми.

Разбира се, може да се потърсят и дискурсивни сходства между различните лекарските текстове, като общият знаменател не може и не трябва да се свежда само до професията в нейното най-стеснено разбиране, а до евентуалните изявявания на професионалната формираност и форматираност, проявяваща се в начина на наблюдаване на света и в начините на неговото описване.

Що се отнася до аналитичния аспект на текстовете, те определено могат да се свържат с важната стъпка на диагностициране, за да се предприеме някакво лечение – публицистиката неслучайно налага и борави с образа на „болния човек край Босфора“.

Писмата на безименния лекар – лекар българин – обаче имат за цел да са, биват използвани като прозвучаване на автентичен глас, т.е. те трябва да изговорят настроеността на онези, които са „во чрево адово“. И тук именно е силата на самия текст, който представя не стенещ и молец, не викащ към небето, а рефлексивно овладян глас, който иска не само и единствено да бъде чул от някого, но е ясно адресиран, за да бъде правилно разбран.

Писането на лекаря е аналитично и критично, в откъсите от неговите текстове е уловена конкретиката на военните и най-вече на политическите констелации, пишещият не се ползва от различните модуси на представяне на българите – исторически, страдалчески, героичен и т.н., българите сякаш отсъстват в плътността на изобразяването им, за него са достатъчни едрите шрихи на очертаване на ситуацията и са по-важни силите, които властват своеволно и безскрупулно над хората, в случая българите, силите, които оформят света според собствените си желания. Затова в текста се говори не за българското страдание, а за причиняващите всички мъки, тъй като те ще ги причиняват винаги и във всички територии, над които властват; затова и описването на маскираността на политически самовластнически цели зад

¹⁸ Heine, M. Bilder aus der Türkei. St. Petersburg: Im Verlage von J. Brieff. 1833.

¹⁹ Wutzer, C. Reise in den Orient Europa's und ein Theil Westasien's, zur Untersuchung des Bodens und seiner Produkte, des Klima's, der Salubritäts-Verhältnisse und vorherrschenden Krankheiten. Mit Beiträge zur Geschichte, Charakteristik und Politik der Bewohner. Erster Band. Elberfeld: Druck und Verlag der Bädecker'schen Buch- und Kunsthandlung. 1860.

хрисимото помагане на едновърците е посочено като поредната застрашаваща човешката свобода същност на тиранична власт; затова и образите на живота в дунавските княжества, произведени в удобен политически формат от А. Демидов, са обект на саркастично изобличение.

Може да се каже, че политическият анализ на лекаря българин е фигурално, а на места и стилистично близък до писаното по темата от Г. С. Раковски, без да е поставен акцент върху ужасите на второто поробване, което българите преживяват през 1853 – 1856 година и без да е подсказан изход, промяна на ситуацията, идваща отвътре – от просветеността на владетеля²⁰.

Написаното има единствено цел да информира и формира позиции на основата на ясения, просветлен поглед към света.

Deutsches Museum. Zeitschrift für Literatur, Kunst und öffentliches Leben. Herausgegeben von Robert Prutz. Erscheint wöchentlich. Nr. 17. 20. April 1854

Leipzig: F.A. Brockhaus. 1854

Die Stimmung in der Bulgarei.

Aus dem Briefe eines bulgarischen Arztes. [601 -607]

²⁰ Раковски, Г. Прѣдъ-вѣстникъ Горскаго пѣтника от Г.С.Р. У Новій садъ. Въ книгопечатнѣ Г. Дра. Дан. Медаковича. 1856. [Rakovski, G. Pred-vestnik Gorskago patnika ot G. S. P. U Noviy sad, 1856].

Deutsches Museum.

Zeitschrift für Literatur, Kunst und öffentliches Leben.

Herausgegeben

von

Robert Prutz.

Erscheint wöchentlich.

Nr. 17.

20. April 1854.

Inhalt: Die Stimmung in der Bulgarei. Aus dem Briefe eines bulgarischen Arztes — Von Luebeck nach Saratoga. Skizzen aus meinem atlantischen Reisebuche. Von Eduard Heusinger. IV. — Die sociale Frage auf deutschem Boden. Von K. Gb. Plaut. III. — Literatur und Kunst. (Minutoli, „Altes und Neues aus Spanien“. — „Künsterbriefe, übersetzt und erläutert von Guhl.“) — Correspondenz. (Aus Paris. — Aus London.) — Notizen. — Anzeigen.

Die Stimmung in der Bulgarei.

Aus dem Briefe eines bulgarischen Arztes.

Anfang März.

Es ist eine Reihe von Jahren her, lieber Freund, seit wir in dem chirurgischen Klinikum zu Wien beisammen saßen und anstatt dem berühmten, aber langweiligen N. zuzuhören, lieber in Kolar's „Tochter des Ruhmes“ oder in Wulz's „Heldenliedern“ blätterten. Wie war die Welt damals noch so unbefangen, so unschuldig! Die Karte von Europa wurde nach unsern Sympathien zurechtgeschnitten, Könige wurden ab- und eingesetzt, neue Fürstenthümer und neue Reiche voll Liebe und Eintracht errichtet, die getrennten Glieder der Völker wurden zusammengefügt, das Ungleichnamige gesondert und das Gleichnamige nach Gesetzen, die wir für ewig und einzig natürlich hielten, vereinigt. Ach, damals hatte noch kein Jahr 1848 den tiefen Weltfrieden erschüttert, den glücklichen Schlummer der Mächtigen und die goldene Traumwelt der Unmächtigen war noch nicht mit Alarmdonnern aufgerüttelt; Gottes Erde lag dem Anscheine nach noch friedlich und still und kein Phantasiebild war so kühn, kein Traum so verwegend, daß man sie sich nicht unbefangen und unangefochten nach schönstem Belieben hätte ausmalen können. Damals, als ich bald darauf von Ihnen schied, um in meiner, in den Augen der cultivirten Welt

1854. 17.

42

Настроението в България
Из писмото на един български лекар

Началото на март

Минаха години, скъпи приятелю, откакто седяхме един до друг в хирургическата клиника във Виена и вместо да слушаме известния, но скучен НН, предпочитаме да прелистваме „Дъщерята на славата“¹ на Колар или „Юнашки песни“² на Вук. Как бе тогава светът толкова естествен, толкова невинен! Картата на Европа биваше оформяна според нашите предпочитания, крале биваха махани и поставяни, нови княжески тронове и нови империи, изпълнени с любов и сговор, биваха въздигани, разделените членове на народите биваха съединявани, разноименното биваше отделяно, а едноименното съединявано според закони, които ние смятахме за вечни и единствени. Ах, тогава все още никаква 1848 не беше разтърсила дълбокия световен мир, щастливата дрямка на могъщите и златният свят на мечтите на немощните все още не бяха стреснати от тревожно гърмолене; Божията земя лежеше както изглеждаше все още мирна и тиха и никакъв образ на фантазията не беше толкова дързък, никоя мечта – толкова неустрашима, щото човек естествено и неоспоримо според най-хубавите си желания да не би я оцветил. Тогава, скоро след това се разделих с Вас, за да се свържа с моята, все още минаваща в очите на културния свят за полуварварска родина, един от стотици хиляди, а с тежкото призвание на лекаря стремлението за духовно въздигане на моите бедни, потънали в дълбините български сънародници – кой от нас би помислил тогава, че няколко години по-късно писмата Ви щяха да ме намират сред най-горещите борби?! Цялата земя, докдето господства полумесецът, е обхваната от кипеж, един кипеж, чийто (родилни) болки, колкото и мъчителни да са, все пак биват понасяни овладяно и с разбиране преди всичко с безпримерно търпение, с граничеща с невероятното пожертвователност. Защото всеки чувства, че това са неизбежните болки на едно ново раждане и че нашето положение едва след това ще се подобри, но пък при нещастно стечение няма как повече да се влоши.

Вие очаквате да Ви пиша за нашите настроения, за нашите надежди, за нашите стремления. Аз искам да се опитам, и дори с радост Ви давам разрешение да публикувате по ваше усмотрение каквото намерите за добре. Защото това, което Ви пиша, не е нищо друго, различно от онова, което всеки непредубеден човек, който живее сред нас, може сам да види, да наблюдава, да осъзнава.

Нека започна с религията, тъй като, като цяло на войната, в която по съ-

¹ Става дума за *Дъщерята на Славия - Sláwy dcera*, заглавие, което в немскоезичната традиция от първата половина на XIX в. присъства като: *Tochter des Ruhmes/ des Ruhmes Tochter* – *Дъщерята на Славата*; книгата има няколко издания в периода 1824-1845. (Всички бележки към текста са мои. Н. Ч.)

² Това вероятно е книгата на Караджич - *Народне српске пјесме. Књига четврта, у којој су различне јуначке пјесме. У Бечу, у штампарији Јерменскога манастира. 1833.*

щество се намираме, се прави опит да ѝ се припише от определени страни благородното стремление за религиозна еманципация като пръв и последен, единствен мотив и че тя все пак наистина ще да е започнала по волята на спасителя. Може ли верската сдруженост, която цари между по-голямата част от владенията от Русия народи и живеещите под турския скиптър християни, да бъде или да стане отправна точка за политически симпатии? Мнението на цяла Европа от десетилетия се е обявило в полза на това допускане, естествено, без някой да си направи труда да проучи някога по-подробно основанията на това допускане. Факт е, че ние, християните, които се наричаме рая на султана, толкова много векове сме стенали в нашата мъка, но все още не сме забравили, че някога сме били граждани на самостоятелни и свободни християнски княжества; също така е факт, че отдавна, отдавна сме изтощени до смърт от стигналото до непоносимост иго на мюсюлманската деспотия и че поривът към спасение и освобождение от унижителното и нечовешко състояние е един и същ от Босфора до Адриатическо море. Също така е факт, че управлявалите в последно време руски царе, особено настоящият, от години правят всичко възможно, за да използват това едноверие за събуждане на симпатии към Москва и Петербург. Тези симпатии, както и средствата, с които си служеха за тяхното събуждане, първоначално трябва да са били от религиозно естество. Няма нито една църква, нито един манастир от гръцко-християнския обред по цяла Турция, които в продължение на времето да не са узнали, получили пряко или непряко, проявено публично или тайно доказателства за великодушното внимание на царя. Значителни дарове в пари, скъпоценни накити, одеяния и църковна утвар се разпределят не само на турска, но също и на австрийска територия сред сродните по вяра общини и техните църковни първенци. Грижливо се използва всеки повод за това; никой из тези области не би се жалвал от щедростта на руския цар. В официална система обаче нещата се оформят едва при Николай I. Каквото някъде си си пожелаеше една гръцко-християнска община, от каквото би се нуждала, тя можеше да е сигурна, че ще го получи по благоволенieto на Николай I. Че това трябваше да спечели на царя религиозната страна на духовете, се разбираше от само себе си. Религиозното съзнание се ориентираше все повече и повече в посока Петербург; тъй като източната църква във всеки случай не припознава единен първосвещеник, папистки тип представителство на Христа на земята, то общия възглед все пак привикна да вижда в царя единствен духовен глава на всички православни (Rechtgläubige) и то по следната причина, тъй като той след закриването на патриархата в Русия вседържи най-високата църковна власт и се изявява като същински благотворител и едновременно най-могъщ духовен глава сред управите на ориенталско-християнските църкви.

За да бъдат издигнати тези религиозни симпатии до политически, биват особено използвани два елемента: първо – наистина плачевното положение

на християните в Турция и, второ, нашето национално родство с по-голямата част от руското население. И двете се стремяха да ги въведат в съзнанието ни чрез писмо и реч, чрез действия и пратеници, все пак с безкрайна предпазливост, тъй като всяко отиване прекалено далеч в тази област плашеше и трябваше да бъде предотвратено. Множество южни славяни намираха в Москва, както и в Петербург, благосклонен прием; те биваха съжалявани, обдарявани, подкрепяни, получаваха пенсии и ордени; манастирите, училищата, чиновническата кариера, военното поприще бяха отворени за тях. Завърнали се у дома, нашите сънародници нямали друг избор, освен да възхвалят дарителите на тези благодеяния; съзнателно или непреднамерено това ставало пропаганда за руската царщина. Людете жадували да заменят турското нещастие за руското великолепие; всички надежди за по-добро бъдеще хората се приучили да възлагат на Русия и начинът, по който последната при случай се отнасяла към сръбската борба за свобода, допринасял не по-малко за укрепването на тази надежда.

Имайки пред очи тези изложени факти, в Европа наистина имат основание да говорят за нашите религиозни симпатии към Русия и да им отдават голяма важност. Би било обаче голямо заблуждение, ако на тези симпатии се придаде в политическо отношение голям обхват на действие и ни се припише общ копнеж по руския скиптър. Потиснатият, доколкото в него е жива и само една искра на съзнание за неправдата, която има да понася, притежава изострено чувство за всичко, което е също гнет и неправда, дори и в друга форма; Русия разпали в нас съзнанието за нашето недостойно положение, съзнанието за нашата национална историческа свързаност. Тя определено не желаше двете чувства да наберат мощ в нас: но нямаше властта да предотврати това. Да, турското господство ни е омразно, ние се чувстваме потискани, обезчестени, безправни, нещастни. Единствено чрез нашето повторно съприкосновение с Русия имахме възможността да хвърлим някакъв поглед във вътрешността на тази империя и колкото повече се запознавахме с нея, толкова по-малко желание усещахме да споделим положението на нейните поданици. Тук носехме ярема на раята – там виждахме двойно по-потискащия ярем на крепостничеството, двойно по-потискащ и изпълващ ни с ужас, защото биваше налаган не от врагове по вяра, а от братя по вяра. Тук – произволът на пашите, там верига от произволи, възкачваща се от най-нисшия писар през всички стъпала на административната и военната йерархия. В Русия всеки, който стои по-ниско в йерархията, е безусловно подчинен на следващия по-високопоставен; чрез един печален, но безспорен инстинкт на човешката природа той търси да се компенсира с отношение към тези, които са му повинни. С една дума, ние научихме и започнахме да разбираме руската поговорка: Бог - високо, цар – далеко!

И други основания ни убеждават, че ако все пак игото трябва да бъде понесено, то все пак е по-добре, да се носи турско, а не руско иго. Първото

ни оставя отворена перспективата за свобода, то дори носи в себе си същинската гаранцията за това. Руското иго изглежда вечно. От несгодите на ислямистката деспотия трябваше накрая да ни избавя Европа, поне тя има мощта за това; веднъж попаднали под руска власт, не можем вече да се надяваме на Европа.

При това отчетете накрая и политическите идеи, които в последните години, дори и да не са проникнали в масата на нашия народ, все пак са намерили достъп в повече глави, отколкото някой навън би могъл да си мечтае, и тогава сам преценете, какво да смятате за оценката на онези, които или сами вярват, или искат да пробудят вярата и у други, че ние сме някак си наклонни да положим в краката на Русия най-висшето, към което се стремим – нашата свобода.

Подтик за промяна на нашето положение трябва да дойде; откъде би дошъл ни е безразлично, стига само да дойде. Ако Персия, Египет, Англия, Австрия или Франция биха дали този тласък, щото Турция да го усети на собствен гръб, ние бихме знаели как да им засвидетелстваме благодарност за това. Ето защо сме благодарни и на Русия, която стори началото. И още повече: ние се чувстваме задължени на вечна признателност за това, че тя докосна въпроса на точното място и – наистина по други причини – ни изтичка на преден план. Толкова далеч обаче, че след това да жадуваме да станем поданици на белия цар, тази благодарност не отива. Ако някога наистина между нас си сме имали някакви други освен религиозни симпатии към Русия, то тях ги е имало все пак винаги у отделни хора, само при няколко болярски фамилии и попове, които очакваха под господството на Русия да имат могъщество и влияние. В народа симпатията към Русия никога не беше хванала корен; хилядократните примери на нищета и мъка, на които нашите съседи, власи и молдовци, бяха изложени, колкото и често любовта на Русия да ги навестява, бяха повече от достатъчни да отворят всекиму очите.

Или някой би пожелал сериозно да твърди, че нашите бедни съседи отвъд Дунава са и на косьм по-добре, когато отново биват владени от християнски князе, намиращи се под протекционистското влияние на Русия? Единствените, на които сред тях става по-добре, са богатите боляри; бедният селянин не е повече и не минава за повече от впрегатен добитък. Къде е образованието, къде е благоденствието, къде е редът, правото, процъфтяването на занаятите, на земеделието, на търговията, които закрилящата ръка на Русия е донесла над двете благословени страни? Нещастни, запустели, обеднели, експлоатирани, опоскани страни е направила тя от тях – и ние трябва да жаждаме такива спасители? „Аз не искам да завладявам! Единствено за моите едновежди и за техните привилегии отивам на бойното поле!“ Тези думи изписва Русия на своето знаме – превъзходни думи несъмнено! Но като се огледаме около себе си, какво виждаме? Че Русия под това същото знаме, тези същите едновежди, които беше дошла да освободи, е запрегнала

наместо добитък в своите товарни коли, пропъжда ги от дом и стопанство, смазва посевите им, съсипва запасите им и им натрапва своите хартиени асигнации! Наистина, ако все още в някой от нас блещука искра на симпатия към Русия – начинът, по който Русия кара да се чувстват притискани своите едновърци отвъд, в дунавските княжества, би трябвало да я угаси!

Аз знам, че Вие ще противопоставите на всичко казано дотук един факт, който изглежда достатъчен, за да ме обори: гръцко славянската хетерия. Само относно същината и значението на тази хетерия обаче е разпространена повече заблуда, отколкото истина. Заблуда, и то вече значителна, би било човек да иска да търси в хетерията симпатии към Русия. Във всеки случай не липсват деятели, които не виждат друг лек, освен да поклонничестват на колене към новия папа в Петербург: самите те са единични, прекалени и непрактични глави, тъкмо такива имаше и по времето, когато славянството в Австрия се раздвижи. За щастие, все пак влиянието на последните е съвсем ограничено. Тъй като най-висшата програма на нашите патриоти е държавна самостоятелност, отделна или в свързаност с Молдова, Влашко и Сърбия, и то не под руска върховна власт, а с гаранцията на Европа. Ако това би било непостижимо за нас, то ние предпочитаме да останем в рамките на онази еманципация, която в този миг бива добивана за нас от западните сили в Константинопол, като поданици на султана. Като такива имаме бъдеще; като руски поданици, не бихме имали никакво. Ние сме здрав, непоковарен, способен и работлив народ и няма да ни бъде трудно да се издигнем материално, както и духовно сред нашите турски съграждани; в Русия същите качества биха ни отвели в Сибир или в наказателните полкове в Кавказ.

Въобще не успяваме да разберем какво дава право на Русия така настоятелно да се тревожи за нашето бъдеще. Например нашите молби? Не! Или даровете, които е направила на нашите църкви и манастири? С радост сме готови да ѝ ги върнем! Или нашите привилегии? Да ги оставят сами да се защитават! Нашето родство по вяра? Ние не искаме никакъв папа! И освен това, това би било един съвсем нов-новеничък параграф в международното право, според който султанът също би могъл да изиска правото на върховна власт над мохамеданите - поданици в Русия, кралят на Прусия – над протестантите на всички други страни, и самият цар Николай утре или вдругиден – над източно-християнските поданици на императора на Австрия в южните части на монархията.

Сега Вие знаете как сме настроени ние тук. Всички наши надежди са възложени на правилното разбиране, с което цяла Европа в забележително единодушие оценява подхода на Русия. Че нито един глас не се издига в полза на Русия, дори това, че най-горещите приятели на Русия – Австрия и Прусия, запазват благоприлична дистанция и не се изказват в нейна полза, повишава вярата ни в една желана промяна не по-малко и ни дава сила и търпение в неописуемите мъки, които ние тук трябва да понесем и които, за

съжаление, няма скоро да свършат.

Deutsches Museum. Zeitschrift für Literatur, Kunst und öffentliches Leben. Herausgegeben von Robert Prutz. Erscheint wöchentlich. Nr. 25. 15. Juni 1854
Leipzig: F.A. Brockhaus. 1854

Ein Wort über Türkenfreundschaft. Aus dem Briefe eines Arztes in Bulgarien.
(Vergleiche „Deutsches Museum“, Nr. 17.) [905 - 909]

Ein Wort über Türkenfreundschaft.

Aus dem Briefe eines Arztes in Bulgarien.

(Vergleiche „Deutsches Museum“, Nr. 17.)

— Die Nummer des „Deutschen Museum“, in welcher Sie so gütig waren, Dostenige aus meinem letzten Briefe zur Veröffentlichung zu bringen, was Ihnen geeignet schien, einige Aufklärung über unsere Stimmung, unser Hoffen, unser Streben zu verbreiten, habe ich durch einen Boten, den unser Freund in Ragotin eigens deshalb an mich absandte, vor einigen Tagen richtig erhalten; ebenso auch das Paket mit den übrigen Zeitungsbüchern und Heften, und sage ich Ihnen für Alles meinen besten Dank. Sie können sich denken, mit welchem Interesse, um nicht zu sagen, mit welcher Wier ich über all das Gedruckte hierfel und es im engsten Sinne des Wortes nicht eher wieder aus der Hand legte, bis ich es erst wenigstens flüchtig durchgeblifft hatte, um es dann mit Ruhe und Ruhe zu durchlesen. Wenn man so abgeschlossen von aller geistigen Verbindung mit dem Westen lebt, wie ich und alle Diejenigen, die einen und denselben Beruf mit mir theilen, wenn man so unwohl ist von einem Kampfe, der so zu sagen das Blut in allen Adern des Erdballs zum Theil schon aufgeragt hat und zum Theil noch aufzuregen droht, und doch von allen, was da draußen über diesen Kampf gedacht und gesprochen wird, nur selten einmal ein verdorren Wort zu hören bekommt: so ist Einem eine solche Spende bedruckten Papiers eine wahre Herzerquickung.

Nehmen Sie das aber, lieber Freund, doch nicht so wörtlich und in unbedingtem Sinne, wie ich es da, um Ihnen meinen Dank auszudrücken, niedergeschrieben habe. Denn um aufrichtig zu sein: erquickt und erbaut habe ich mich weniger, als manchen Anlaß gefunden mich darüber zu erörtern, daß unsere Zustände von den Tugenden der öffentlichen Meinung — wie sich Ihre Journale doch gern nennen — im Ganzen genommen, sei es nun mit, sei es ohne Absicht, so wenig richtig aufgefaßt und dargestellt wird.

Ich will dabei nicht sprechen von dem wahrhaft unentwerrbaren Wuß von Combinationen und Berichten über Hercegestellungen, Treffen und Schlachten, über Verluste und Creuzenhschaften auf Seiten der beiden kämpfenden Theile. Das geht nun einmal nicht anders; die Herren in den russischen Quartieren drüben thun alles Mögliche, um zu verhindern, daß die wahre Lage der Dinge zur öffentlichen Kenntniß gelange, und verstehen es außerdem auch, ganz vortreflich, die Sachen immer so darzustellen, daß die öffentliche Meinung vollkommen irre-

Една дума върху приятелството към турците.

Из писмото на един лекар в България.

(Сравни „Deutsches Museum“, Nr. 17.)

Книжката на „Deutsches Museum“, в която Вие бяхте така добри да доведете до публичността онази част от моето последно писмо, която Ви се е сторило подходяща да разпростре известно просветление върху нашето настроение, нашите надежди, нашето стремление, получих по куриер, когото нашият приятел в Неготин беше изпратил за целта, всъщност преди няколко дни; както и колета с другите вестникарски листове и книжки, за което Ви изказвам своята голяма благодарност. Можете да си представите с какъв интерес, за да не кажа – с каква жажда, се нахвърлих върху всичко отпечатано и в най-буквалния смисъл на думата не ги изпуснах от ръцете си, докато поне набързо не ги бях прегледал, за да ги изчета след това спокойно. Когато човек живее така изолиран от всички духовни връзки със Запада, както аз и всички онези, които делят същото призвание заедно с мен, когато наоколо бушува борба, която, така да се каже, вече отчасти е накарала да закипи кръвта във всички кръвоносни съдове на земното кълбо и заплашва да развълнува и останалата част и все пак за всичко, което там отвън се мисли и се говори за тази борба, само рядко се чува изпуснатата дума: на един такъв човек подобен дар напечатана хартия е едно истинско сърцеободряване.

Не взимайте това обаче съвсем буквално, драги приятелю, и в абсолютен смисъл, така както го изписах, за да изразя своята благодарност към Вас. Защото, за да съм искрен: по-малко се ободрих и зарадвах, повече намерих повод да се ядосам на това, че нашето положение като цяло, преднамерено или не, в толкова малка степен вярно бива схванато и представено в отзвучието на общественото мнение, както с удоволствие наричат себе си Вашите журнали.

При това аз не искам да говоря за наистина заплетената неразбория от комбинирания на вестии и доклади за разположение на войските, сблъсъците и битките, за загуби и завоевания на всяка една от воюващите страни. То не може да бъде друго; господата в руските щабове отвъд правят всичко възможно, за да попречат истинското положение на нещата да достигне до публичната осведоменост, и умеят освен това превъзходно да представят нещата така, че публичното мнение да бъде напълно заблудено. Те са, както със сигурност знам, организирали официален щаб на кореспондентите, чрез който пропускат до вестниците онова, което им се струва целесъобразно и желателно за дадения момент; има няколко души, които нямат друго задължение освен да разпространяват сред хората, подадените им в главната квартира слухове и да се грижат за това, щото тези, които са водещи пера в журналите, да подхождат правилно [към информацията]. Когато русите искат да сдадат някоя позиция, то те могат да разчитат на това, че преди

осъществяването на това намерение то ще премине през вестниците като поредица от почерпени „от най-сигурни източници” сведения, така че те да го потвърждават с всички сили, и обратно. Видяхме това при Калафат; още в деня преди да се оттеглят, различни съобщения говореха, както виждам от останалите оттогава вестници, за скоро предстоящо общо нападение на тази позиция. Турците от своя страна въобще не разбират, или съвсем малко и нескопосано, как да употребяват по същество кореспондентството; кореспондентите на вестниците, които са сред тях, наистина се лутат като изгубени овци наоколо и в затруднеността си улавят всичко, което достигне до ушите им. Самите дописници на английски и френски листове не са по-добри в тези условия, освен ако случайно някъде около тях се намира някой английски или френски офицер, който да смята за съвместимо от гледна точка на военния интерес да им каже истината, какъвто естествено не винаги е случаят. Обаче за хаоса, който при такива отношения ще излезе наяве, въобще не желая да говоря и още по-малко за приказния набор от имена, с които тъкмо един вестник, от който най-малко би следвало да се очаква това – а именно *Augsburger Allgemeine* – особено силно блести. Явяват се често лични имена и имена на места, над които човек напразно си блъска главата, какво ли биха могли да означават и къде биха могли да се намират. Но както се каза, всичко това не може да бъде друго! За каквото обаче този път искам да Ви изкажа своето несъгласие, това е странният, за нас, които живеем по тези места, напълно непонятен тон, който се забелязва в някои журнали по отношение на турците и в който аз, при най-добра воля, не мога да разпознавам неволна заблуда, продукт на самозаблуда: а напротив, неистината, която е вложена в него, ми се струва напълно съзнателна и изцяло преднамерена.

Аз имам предвид, както Вие виждате, онова странно приятелство към турците, дори възхита от турците, чрез което повечето публични листове смятат, че служат на доброто дело, за което се застъпват.

Чете ли човек тези листове и не е ли освен това по-добре осведомен, то би трябвало да смята, че с турския организъм се е случило изведнъж забележително превръщане, което спрямо Европа не се извява в нищо друго освен че тя, Европа, трябва да поправи своите по-раншни възгледи за турците и турчеството (*Türkenthum*) и занаяпред да питае пълно признание за исляма, а към и изповядващите го – най-топло, задушевно приятелство. Това вече въобще не са турците от вчера, не е вече онзи индолентен, надменен народ, който в своята инертност и невежество смята себе си за изключително възвисен над всичко останало; това вече не е онази нетолерантна, варварска сатрапия, която срещу всеки, който не признава Мохамед за най-великия от всички пророци, смята всичко за допустимо и нищо за ужасно; вече няма и следа от външната разпадатост и вътрешното разтление, от онази духовно инертна обезнервеност и тъпото безразличие спрямо всичко и всекиго, в които не се таи никаква искра жизнеспособност – не, за една нощ те са

станали съвсем други хора, толкова скромни, колкото и отзивчиви, толкова деятелни, колкото и способни, образовани, чистосърдечни, самите те хуманни и с напора към една толкова радикална реорганизация, че Европа само би могла да се радва на последната.

Не ми се налага да Ви казвам едва сега, колко малко или, за да бъде съвсем точно казано, как няма налице никакво фактическо основание да се отдаде по-добро мнение за нашите турски господари и повелители, а и аз въобще не вярвам, че водещите гласове на онези обществени листове в действителност правят това. Всичко, което те искат, е постигането на въодушевена симпатия към османството, най-вече с цел да може да се противопостави на руското колкото се може по-силна морална отврата. Като че ли общественото мнение не би било достатъчно силно, щото и без тази самоизмама да не се остави да бъде подведено относно Русия и нейните намерения и да я осъди за нейните планове и подходи; или като да е нужно един вреден за обществото субект А, комуто от един друг опасен за обществото субект Б е причинена неправда, да бъде представен като безобидно същество, като добродетелен герой, за да се докаже, че другият е извършил неправда и е неморална твар! Или би ли било наистина така, че един опасен човек поради това става по-малко опасен или дори става превъзходен, защото един още по-опасен се е нахвърлил върху му и е опрял нож на гърлото му?

Всичко това не може да не е познато на духовете, които властват в приятелските към турците листове. Те знаят толкова добре, колкото и ние, които всекидневно сме в непосредствено съприкосновение с тях, че турците днес са същите, каквито са били вчера и онзи ден: един народ, във всеки случай малко поунизен и поуплашен, но все още онзи хетерогенен, противопоставящ се на всеки култивиран светоглед, народ, с който култивирана Европа не може да влезе в никакъв съюз, с който за нас е невъзможно никакво спוגаждане, никакво сливане, никакво помирение, просто поради това, също както е невъзможно, щото европейското образование да му се низпостави, колкото и този народ отчасти да иска да го приеме. С некултурността обаче, с изключителния фанатизъм, с непреклонните спънки европейският напредък не може да сключи никакъв съюз, не може никога да иска да го вземе под своя закрила!

Трябва ли да Ви обяснявам защо? Съответно Вие не можете да изисквате от мен, щото всичко това, което като основания за разпада на османството в Европа се е говорило хиляди пъти и винаги достатъчно подробно се дава като пример, да го повтарям тук още веднъж. Тези неща са толкова общоизвестни, че по същество не се смята за нужно да се говори за тях, а ние тук, които на първо място сме заинтересовани, дали в Европа могат да хванат или ще хванат корен истински и трайни симпатии към турското, спокойно не обръщаме внимание на външното впечатление, каквото на някои места се опитват да създават, сякаш вярват в него или искат най-малкото да го

направят възможно. Защото нашето мнение тук най-малко е, и аз Ви пиша напълно откровено: симпатиите към турците, без да бъдат нарушени интересите на културата, са чисто и просто невъзможни; а където се показват, се основават на измислица или недоразумение. И войната, за която през тази година Европа само се подготвя, за да се включи в нея през следващото лято, е война не за или в полза на Турция, а е война срещу и за унизяването на Русия; симпатиите, които се заявяват към османците, са само фолио за антипатиите, които трябва да бъдат изпитвани срещу московците; не става дума за това да се опази и запази Портата, а да се постави преграда пред машинациите на Русия и Европа да бъде гарантирана за вечни времена от прекомерно честолюбивите планове на Русия. Че това е една необходимост, в това са вътрешно дълбоко убедени и онези, които често биват обвинявани в симпатии към Русия. И ние не искаме да сме руски – а не сме немци! Но тази необходимост още не отменя другата или не прави биването на турците в Европа по-малко притесняващо, нито за нас по-малко потискащо и непоносимо, а от тях и Европа трябва да се отърве. Целият свят знае това, никой не се опитва да защитава противното. Ако сега журналите посветят на турчеството още повече внимание като съчувствие, което ние винаги и с удоволствие отдаваме на слабия, ако симпатиите за това водят до показност и стремеж да бъдат пробуждани, то тогава тези журнали правят нещо, което е в противоречие както с истинността на фактите, така и с общественото убеждение и в което в края на краищата те ще трябва да влязат в противоречие със своите собствени кореспонденти, които наблюдават нещата от непосредствена близост. Защото нищо не е в състояние в по-голяма степен да потвърди нашите вековнодревни вопли, отколкото умножаващите се съприкосновения на Запада с турската империя, в които той попада чрез най-новите процеси; който е запазил още някакви симпатии, когато опознае своите хора отблизо, ще трябва да жертва тези симпатии пред едно неохотно съжаление, каквото се полага само и единствено на спасяемата руина, на непоправимото положение.

Deutsches Museum. Zeitschrift für Literatur, Kunst und öffentliches Leben. Herausgegeben von Robert Prutz. Erscheint wöchentlich. N 47 . 16. November 1854. Leipzig: F.A. Brockhaus. 1854

Hr. von Demidoff und die Dunaufürstenthümer. Aus dem Briefe eines bulgarischen Arztes. [757-762]

Dr. von Demidoff und die Donaufürstenthümer.

Aus dem Briefe eines bulgarischen Arztes.

— — — Der Verkehr auf der Donau geht sonach wieder regelmäßig vonstatten, und nach einer langen, langen Unterbrechung habe ich wieder einmal die Freude gehabt, von meinem wiener Buchhändler einen Ballen Bücher an mich ankommen zu sehen. Lauter Novitäten! Lauter Anno 1854! Das ist für unser Einen, namentlich nachdem man sich von Cholera und Krieg, von Russen und Türken, von Franzosen und Engländern in der That schon fast bis zu Tode geheßt fühlt, ein wahres Auferstehungsfest aus dem dumpfen, beengenden Drucke unserer Zustände... würde ich sagen, wenn der größte Theil dieser Bücher unglücklicherweise nicht aus lauter sogenannten zeitgemäßen Schriften bestände, deren größter Theil wieder nichts Anderes zum Stoffe hat als Das, wovon wir uns hier unmittelbar selbst umgeben und berührt fühlen, und worüber wir jedenfalls bessere Auskunft wissen als irgend einer der Verfasser, die sich da gedrängt fühlen, Deutschland über den Kriegsschauplatz, dessen Geschichte und dessen Eigenthümlichkeiten zu belehren. Ich glaube gern, daß Buchhändler sowol als Schriftsteller sich veranlaßt fühlen mögen, von den Zeitverhältnissen Nutzen zu ziehen. Es ist ihnen dies nicht zu verargen und das Publicum muß ihnen sogar den besten Dank dafür wissen, daß sie sich bemühen, ihm Behelfe zum Verständniß der laufenden Ereignisse an die Hand zu geben. Das Publicum aber sowol als die Betreffenden, das heißt wir, wir Bulgaren, Walachen und Moldauer, wir Türken, Krimbewohner u. s. w., haben das Recht zu erwarten, daß das Publicum über uns wirklich unterrichtet, nicht aber irregeleitet, das öffentliche Urtheil aufgeklärt, nicht aber verwirrt, die Kenntniß unserer Zustände bereichert und berichtigt, nicht aber mit durch noch mehr Unsinn und Widersinn confundirt oder gar verfälscht werde, als dies leider bisher schon über die Genüge hinaus geschehen. Ich kann Ihnen, oder wem immer, dem es um eine klare Darstellung unserer Verhältnisse und um richtige Daten zu thun ist, mit gutem Gewissen kein einziges der mir vorliegenden Werke — und es ist deren eine hübsche Folge — empfehlen, und Sie werden es begreifen, daß mich dies gegen die gewiß noch größere Anzahl einschlagender Schriften mit Recht ebenso mißtrauisch machen muß. Es ist wahrhaft heillos, welchen Dingen man da begegnet! Namen von Orten und Personen finden sich nicht nur bis zur Unkenntlichkeit entstellt, sondern so untereinander geworfen, daß der Besserunterrichtete in Wahrheit nicht begreifen kann, wie Jemand so schlechtunterrichtet sich es einfallen lassen

**Г-н фон Демидов и дунавските княжества.
Из писмото на един български лекар. [757-762]**

Движението по Дунав става значи отново регулярно бързо и след дълго, дълго прекъсване отново имах радостта да видя да пристига за мен денк книги от моя виенски книжар. Само новости! Само от 1854! За човек като мен, особено след като се чувства всъщност преследван почти до смърт от холера и война, руси и турци, французи и англичани, това е истинско възкресение от тягостния, угнетяващ натиск на нашето положение... бих казал, ако по-голямата част от тези книги, за съжаление, не се състоеше само от така наричаните съвременни писания, в по-голяма част от които пак няма нищо друго освен това, от което ние тук се усещаме непосредно обкръжени и засегнати и за което ние знаем повече, отколкото някой автор, от тези, които се чувстват притиснати от необходимостта да информират Германия за мястото на военните действия, неговата история и неговите специфики. С радост си мисля, че издатели и писатели биха могли да се чувстват подтиквани, да извлекат ползи от съвременната ситуация. Не трябва да им се сърдим затова и публиката следва да им е дълбоко благодарна, че те полагат усилия, да ѝ предоставят помощ за разбиране на протичащите събития. Публиката обаче, както и засегнатите, което значи, ние - българи, власи, молдавци, ние - турци, жители на Крим и т.н. имаме право да очакваме, че публиката наистина бива осведомявана за нас, но не въвеждана в заблуждение, обществената преценка бива просвещавана, а не обърквана, знанието за нашето положение бива обогатено и коригирано, но не чрез още повече глупости и безсмислици обърквано и заплитано и дори фалшифицирано, нещо, което, за съжаление, вече се е случило повече от достатъчно. Не мога да не Ви кажа, че на кого друго, комуто е важно ясното представяне на нашите отношения и точните данни, че не препоръчам с чиста съвест нито един от настоящите трудове – а те са една хубава поредица, и Вие ще разберете, че това също така трябва да ме изпълни с подозрение и към сигурно още по-голямото количество въвеждащи в темата съчинения. Наистина е ужасно, какви неща се срещат там! Имена на места и лица се намират не само обезобразени до неразпознаваемост, а и така омешани, че добре информираният наистина не може да схване как някой, който е толкова зле информиран, може да си помисли да иска да поучава други хора. Така се жонглира с история и география, сякаш не живеем в Европа, а на луната. Нрави, обичаи и устроеност ни биват приписвани, сякаш сме приказни фигури, а не живи хора. И всичко това трябва вас, немците, да ви запознае с нас, да ви научи да разбирате нашите стремления, нашите искания, нашите страдания! Наистина е жалко!...

Не мога да си представя, че Вие очаквате от мен, щото да убягна от цялата тази неразбория от несполучили писания в тяхното детайлно оценяване и обясняване. Все пак не е работа за всекиго спокойно да се впусне в авги-

евите помещения. Аз вярвам да съм направил достатъчно, когато споделям с Вас мнението си в най-общи линии и по този начин да мога да въздействам, щото във Вашите кръгове Вие да обърнете внимание на това, с каква предпазливост точно в този момент трябва да се похващат в ръка всички подобни писания.

За една книга обаче не мога да се откажа да изрека пред Вас моите особено специални възгледи и при това толкова по-малко, тъй като нейният автор, макар и без съмнение повече чрез величината на своето богатство, отколкото чрез своята фактическа ученост, в определени кръгове да се радва на славата на изследователски авторитет и по силата на последния и в неща, които не принадлежат на областите на природоизследователя, което не е без определящо въздействие върху преценката. Тази книга е „Пътешествие до южна Русия и Крим” от г-н Анато́л фон Демидов.

Известно е, че този богат руски благородник в края на тридесетте години със знанието, по волята и под особената закрила на своя суверен, императора на Русия, и придружаван от относително многобройна свита от познавачи на природата и художници, предприема пътуване от Париж към южна Русия и Крим, за да осъществи природоисторически изследвания и на основата им да представи съответните сбирки. Да съдим за научната стойност на добитите резултати, не може да бъде наша задача тук. Във всеки случай навремето мненията бяха единни относно това, че заслугата на тази „експедиция”, както г-н фон Демидов назоваваше своето пътуване, се отнася много повече до широкия размах по отношение на цената и щедростта, с която богатият пътуващ раздава събраното, а по-нататък и до скъпоценните рисуванни творби, които той издаде, отколкото до научните резултати. Но както беше казано, не за това е тук думата.

Тя обаче трябва да е за нещо друго!

Г-н фон Демидов пътува косо през континента от Париж към своята цел и по този повод се докосва, наистина само за няколко дена, до Дунавските княжества, и поради това се вижда подтикнат да говори в своя пътепис и за тях.

Че тази книга, първоначално писана на френски и посветена на императора на Русия, точно сега се появява в немски превод и то със съдействието на едно перо, което също се радва на известен авторитет във въпросите на дунавските страни, не ми изглежда съвсем без значение³.

³ Има се предвид изданието *Reise nach dem Südrussland und der Krim, durch Ungarn, die Walachei und die Moldau, im Jahre 1837. Von Anatol von Demidoff, Mitglied der K. Akademie der Wissenschaften und der K. Universität zu St. Petersburg, des Instituts von Frankreich, des K. Leopoldino-Karolingischen Akademie der Naturforscher und der Akademie zu München, Stockholm ec. Mit Illustrationen nach Originalzeichnungen von Raffet. Nach der zweiten Auflage deutsch herausgegeben von J. F. Neigebauer. Breslau. Verlag von Joh. Urban Kern. 1854, Bd. 1 und Bd. 2.*

Г-н фон Демидов пътува не само като руски благородник, той пътува като руско величие, като покровителстван от своя суверен, като княз. Приемът, който му е оказван навсякъде, особено в Букурещ и Яш, е съответстващ на това. С голямо самодоволство той споделя любезността и почтителността, внимателното отношение, които му засвидетелстват не само чиновниците, но и самите князе Гика и Струдза, като негово отличаващо го признание. Съвсем логично той намира състоянието на двете княжества – с изключение на онова, което касае народа и земята, на които той само хвърля благовъзпитан, нищо неவிждащ и нищо не казващ поглед, прелитайки покрай тях – напълно превъзходно и в най-добър ред, а също в процес на цъфтящ „напредък”. Който чете тези негови репортажи, трябва да се счита за убеден, че тук има много малко или дори няма какво да се желае, и да е също толкова удовлетворен, както високата персона, на която книгата трябва да бъде поднесена като доклад. Ако някъде пишещият не може да потисне някоя укорителна или съжалителна бележка, то той бърза възможно най-леко и бързо да отмени нататък, естествено за да не каже на своите учтиви домакини или на своя благодетел, нещо, което те биха предпочели да остане неказано. Това може да е ответна учтивост към домакините, може да е много умно и по отношение на покровителя; от истината обаче то е толкова далеч, почти тъкмо като всеки комплимент, всяка галантност, всяка непредубедена оценка и, тъй като е свързано с намерението да се въздейства на обществената преценка, е не по-малко осъдително от всичко, което то е определено да заблуди.

Както се каза, г-н фон Демидов пътува с разрешението на своя господар и повелител. Той гледа поради това не само с очите на аристократ от най-висш калибър, но у изключително с очите на руснак, който се намира на позицията да намира всичко, що е руско, за превъзходно, а всичко превъзходно да открива като произтекло от руското въздействие... или най-малкото да го представи така.

Влиянието на Русия достигна своята кулминация по време на неговото пътуване в тези две княжества. Ако се вярва на г-н фон Демидов, то тези страни не са познавали по-щастливи обстоятелства и по-щастливи обстоятелства нито са мислими, нито желани, от настоящите, които дължат на тази „осияна закрила”. Той не познава нито един град в Европа, в който да се намери свое общество и по-добър тон, от Букурещ; което все пак казва малко повече, веднъж, ако човек е живял в Париж и Лондон и след това – ако човек наистина познава Букурещ. Какво го подтиква към тази оценка? Един очарователен бал, където се танцува франсез и мазурка, където младите дами са целите облечени в муселин и кордели – доколкото те въобще смятат за част от добрия тон да са облечени – и където младото бъдеще на щастливата страна носи непременно фракове и вратовръзки. И това, казва той, „му се струва” най-точният символ на страната, която благодарение на закрилата на Русия, „отведнъж е приела забавленията и свободното (?) движение на

Окцидента”; ... символът на една страна, нота бене, която все още няма пътища, чийто народ живее в глинени хижи, трепери от треска в блатата, оглупява в отъпеност и по отношение на културата заема последното стъпало в Европа! „Днешното влашко поколение”, смята г-н фон Демидов, „се нуждае от салон, за да може свободно да развие валса и мазурката (разбира се - само валса и мазурката!); то се нуждае от костюм, който да осигурява на прелестните стъпки на тези танци възможност за нужната свободна грациозност; тази младеж, призвана да пренесе тук цивилизацията на Запада, е в правото си да направи да се забрави едно тъжно политическо минало посредством тези достижения на цивилизацията.” Човек наистина не знае какво да каже по повод такива приказки, какво трябва да си мисли за техния автор, ако не иска да приеме, че с това не е свързано никакво друго намерение, различно от това тези „млади носители на цивилизацията” чрез ласкателство да бъдат закрепени в тяхната илюзия и замаяност, за да стане възможно една могъща ръка да пороби отслабените и омаломощените.

Но човек може да се опита да отчете по същество важноста на тази оценка на г-н фон Демидов едва тогава, когато знае каква строга разлика прави този руски пътешественик между влашката „нация” и влашкия „народ”. За него нация са боярите, те, всеимащите право, привилегировани, изсмукващото страната малцинство; тези господа и дами, които образуват най-доброто общество, което му е познато, и които прахосват милионите, които са изцедили от бедните, обезправени селяни в салоните на Париж и Петербург. За него народ са всички останали, нямащи права, жадни, живеещи в землянки, работещи с пот на челото за „нацията”, влашки селяни, цигани, евреи, за всички тях г-н фон Демидов не смята, че е нужно дори едно съчувствено свиване на рамене – вместо, както би било наложително за всеки друг, по-обстойно и точно да се насочи към състоянието, в което са те. Какво обаче го е грижа г-н фон Демидов за народа? Какво я засяга Русия влашкият народ? Тук става дума изключително за нацията. Последната трябва да бъде поласкана, да бъде приспана с тамянов дим и упоена, тъй като, когато Русия има нея, то тя има и народа ео ipso! А колко сигурна се вижда още тогава тази планомерно преследвана цел, издава самият г-н фон Демидов, когато не може да пропусне да подчертае, как това „безгрижно” дворянство, всеотдадено на излишен лукс, бива разтърсено в своето имущество и вследствие на това и в своите морални устои,... именно това благородничество е тази нация, толкова щастлива, под толкова „осияна закрила” в процес на „радващ напредък”... накъде наистина, г-н фон Демидов не се смята за призван да каже.

Стремлението на г-н фон Демидов да представи тази „осияна закрила” като единствената възможна първопричина на всяка „свобода” и „еманципация” на княжествата отива толкова далеч, че според него всяко от множеството руски окупирания, което преживяват тези бедни страни след 1740, датира нова епоха на щастieto, което с окупацията през двадесетте годи-

ни окончателно постига своята най-висока степен. Тази окупация донася на тези страни не само техния горещо желан избавител, а именно г-н фон Киселев, „най-мъдрият, умерен и въодушевяващ се от всяко благо законодател” (quo jure?), но и ги издигна от „моралното им унищожение”, в което чезнеха. Жалко, че г-н фон Демидов не пътува сега! Какви ли суперлативни степени на щастието щеше да трябва да присъди на двете княжества първо след окупацията от 1848, и какви ли след окупацията от 1853 и 1854!

За щастие обаче г-н фон-Демидовата книга, въпреки розовата светлина, с която осветява всичко, в която дори князът Милош Обренович е разпознат като мъж с висок дух и дълбоки знания (знае се, че този княз не е можел да пише), и в която пътешественикът вече оставя „хубавите (руски) униформи” на питомците на букурещката гимназия да пробудят благоприятни предубеждения, нито народът, нито нацията могат да бъдат особено обърквани от тази книга и да им бъде попречено, щото и двете последователно да формират в себе си друга оценка за „осияната закрила” и „високото щастие”, което последният им е донесъл. „Нацията”, както и „народът”, никога не са разглеждали тази закрила освен като натрапена. Изключението на няколко видни фамилии, които се чувстват радостно с украсата на руски звезди и кръстове, щото заради тях с удоволствие се оставят да бъдат инструменти на едно бъдещо, разчетено на пълно поробване, правителство „според регламента” (официален израз), не могат да отменят този факт. Те двамата (нация и народ) дължат малка благодарност за усилията на човека, „който е посял сред тях най-благородните кълнове на цивилизацията (?) и с пророческа доброта е работил за бъдното”. Стремящите се духове сред тях са търсили моралната опора не някъде другаде, а в себе си и когато са се оглеждали в своето угнетено положение за подкрепа, за осланяне, то те не са се намирили на север и не на изток, а – на запад! Вие знаете, драги приятелю, на какви цели съм посветил живота си. Вие познавате неописуемостите, с които трябваше да се преборя, докато се образовам до определено равнище, от което да предприема стъпки, за да въздействам върху моите сънародници, чрез влиянието на образованието. Освен това Вие ме познавате като изключително национален характер. Вие обаче също знаете, че аз никога не съм възлагал собствените си надежди на моите племенни сродници, русите, а върху самите нас, и ако разчитам на някакво „осияно” въздействие, то това е на Германия! Изречете това, дори ако искате с тези мои думи, пред Вашите немски приятели и им кажете, че „народът” и „нацията” на княжествата в този миг толкова се уповават на Германия, че се надяват, щото който и в бъдеще по поръчение на царя да пътува по тези страни, ще се види задължен да информира своя господар и повелител по начин, както г-н фон Демидов го е направил, а неговият преводач на немски е намерил за добре да осведоми Германия по отношение на настоящите събития.